

SŁAWOMIR DRYJA

BROWAR

W GÓRZE ROPCZYCKIEJ W LATACH 1875-1921

PROPINACJA, DZIERŻAWY, KARZMY

HISTORIA
HEREDITAS
ECCLESIA

Browar w Górze Ropczyckiej w latach 1875–1921

Propinacja, dzierżawy, karczmy

TOM 32

SERIA POD REDAKCJĄ

KS. DR. HAB. ANDRZEJA BRUŹDZIŃSKIEGO, PROF. UPJPII
I DR. HAB. TOMASZA GRAFFA, PROF. UPJPII

MIĘDZYNARODOWY KOMITET REDAKCYJNY:

KS. PROF. DR HAB. JACEK URBAN – PRZEWODNICZĄCY, POLSKA
MGR. PŘEMYSL BAR, PH.D., CZECHY
JUDR. MGR. GABRIEL LUKÁČ, SŁOWACJA
PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA, POLSKA
PROF. PHDR. JIŘÍ TRÁVNÍČEK, CZECHY
KS. PROF. DR HAB. ROBERT TYRAŁA, POLSKA
KS. PROF. DR HAB. ANDRZEJ WITKO, POLSKA
PROF. DARIUS VON GÜTTNER SPORZYŃSKI, AUSTRALIA

Sławomir Dryja

Browar w Górze Ropczyckiej w latach 1875–1921

Propinacja, dzierżawy, karczmy

Kraków 2025

Sławomir Dryja
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ID <https://orcid.org/0000-0001-5359-3397>
✉ slawomir.dryja@upjp2.edu.pl

Copyright © 2025 by Sławomir Dryja

Recenzent: dr hab. Konrad Meus, prof. UKEN
Opracowanie redakcyjne: Justyna Zdziennicka
Projekt okładki: Paweł Sepielak

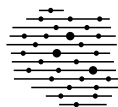
ISBN 978-83-8368-064-4 (druk)
ISBN 978-83-8368-065-1 (online)
<https://doi.org/10.12797/9788383680651>

Na okładce wykorzystano litografię nieznanego autora
z widokiem na browar w Górze Ropczyckiej

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych
przez Ministra Nauki w ramach Programu Doskonała nauka II

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

**Doskonała
Nauka II**

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0)

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

Rozdział I. Dzieje dóbr	7
Rozdział II. Propinacja galicyjska	15
Rozdział III. Karczmy i propinacja w dobrach sędziszowskich	33
Karczmy.....	33
Propinacja.....	48
Rozdział IV. Browar do 1875 roku.....	59
Rozdział V. Browar w okresie dzierżawy przez Bolesława Klugera (1875–1895).....	69
Browar i jego wyposażenie techniczne.....	71
Warunki kontraktów dzierżawnych	80
Projekt modernizacji browaru.....	82
Opłacalność dzierżawy browaru	84
Zakończenie współpracy.....	86
Rozdział VI. Browar w dzierżawie spółki Natan Löw, Baruch Löw i Aron Seiden (1896–1903)	93
Dzierżawcy i propinatorzy. Rodzina Löwów z Sędziszowa	94
Pierwsze lata w rękach spółki.....	98
Projekt modernizacji browaru opracowany przez Franciszka Stylińskiego.....	105
Niespodziewane zakończenie współpracy.....	108
Rozdział VII. Browar w dzierżawie Izraela Ehrlicha (1903–1910).....	109
Modernizacje planowane około 1910 roku	110
Wielkość produkcji w latach 1908–1913.....	112

Rozdział VIII. Po wygaśnięciu propinacji. Browar w rękach Meiera Löwa (1911–1920).....	117
Zniszczenia wojenne w 1914 roku.....	119
Funkcjonowanie browaru w czasie Wielkiej Wojny.....	122
Sytuacja browarnictwa w byłej Galicji w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości	125
Rozwiązanie umowy dzierżawnej.....	129
Rozdział IX. Powojenne losy browaru	131
Podsumowanie	137
Aneks	141
Spis rycin	161
Spis tabel.....	163
Bibliografia	165
Browar w Górze Ropczyckiej w latach 1875–1921. Propinacja, dzierżawy, karczmy. Streszczenie.....	177
The Brewery in Góra Ropczycka in the Years 1875–1921. Propination, Lease, Taverns. Summary.....	181
Indeks osobowy.....	185

Rozdział I

Dzieje dóbr

Początki Góry Ropczyckiej sięgają XIII lub XIV wieku, kiedy to miała nastąpić lokacja wsi na prawie niemieckim lub polskim. W kolejnych wiekach wieś wchodziła w skład majątków królewskich i należała do tzw. dzierżawy ropczyckiej. Źródła wymieniają nazwiska kolejnych tenutariuszy, m.in.: starosty krakowskiego Jana Czyżowskiego i jego małżonki Barbary ze Sporawy, Jana Tarnowskiego, Mikołaja Zborowskiego, Janusza Świerczowskiego, Stanisława Robkowskiego, Marcina Osieckiego, Jana Krzysztofa Tarnowskiego, Mikołaja Wronieckiego i Jana Ossowskiego¹.

W drugiej połowie XIV wieku Góra była już siedzibą parafii. Dzięki Janowi Długoszowi wiemy, że u schyłku średniowiecza w dekanacie ropczyckim w dwóch wsiach istniały karczmy: królewska w Gnojnicy i szlachecka w Górze Ropczyckiej².

W 1614 roku klucz ropczycki został oficjalnie wydzielony jako Starostwo Ropczyckie z siedzibą w Górze³. Było ono wydzierżawiane lub zastawiane, a wśród użytkowników wymienia się m.in.: Mikołaja Spytkę Ligęzę z Borka, określanego jako pierwszego starostę ropczyckiego, następnie Krzysztofa Baldwina Ossolińskiego, po jego śmierci zaś (w 1649 roku w bitwie pod Zborowem) dobra przejęła rodzina Potockich, która dzierżawiła je do połowy XVIII wieku. „Ostatnim dzierżawcą starostwa ropczyckiego, źródła wymieniają Stanisława Kostkę Sadowskiego i jego żonę Franciszkę

1 W 1475 roku w skład *bona Ropczice* wchodziły: miasto Ropczyce, Góra, Zagorzyce, Szkodna, Glinnik, Łopuchowa, Borek, Mrówla, Bratkowice; Tabasz 2007, s. 203; Baczkowski 1983, s. 29–60.

2 Gałązka 1984, s. 36–39, 82, 103.

3 Starostwo ropczyckie zostało wydzielone ze starostwa sandomierskiego; Tabasz 2007, s. 206.

z Potockich, którzy dzierżawcami zostali na mocy przywileju królewskiego z 1769 roku”⁴.

Po rozbiorze Rzeczypospolitej w 1772 władze austriackie wystawiły majątek starostwa ropczyckiego na licytację. „Nabywcą, na mocy kontraktu notarialnego zawartego we Lwowie dnia 18 sierpnia 1777 roku, staje się Stanisław Kostka Sadowski dotychczasowy starosta ropczycki”⁵. W kolejnych latach dobra ropczyckie kilkakrotnie zmieniały właścicieli. W 1804 roku majątek składający się z klucza ropczyckiego i Góry Ropczyckiej zakupił od Marcelego Wyszowskiego Gabriel Jaworski za kwotę 430 tys. złotych. W tym czasie w skład dóbr wchodziły: miasto Ropczyce wraz z przedmieściami (Pietrzejowa, Chechły, Średnie Przedmieście) oraz wsie: Brzyzna Dolna i Górna, Boreczek Mały, Hucisko, Wola Domatkowska i Poręby Hucickie. Do klucza Góreckiego wchodziły wsie: Góra, Zagorzyce, Kamionka, Ruda, Poręby Hutskie, Zapole, Brzezówka, Huta i Borek Wielki. Siedzibą właściciela, jak również urzędu dominialnego, była Góra Ropczycka⁶.

Po śmierci Gabriela Jaworskiego w 1818 roku oba klucze majątkowe przeszły w posiadanie jego córki Katarzyny, małżonki Ksawerego Starzeńskiego, aczkolwiek zaznaczyć należy, że dobra obciążone były pewnymi kwotami na rzecz dalszej rodziny Jaworskich. Małżeństwo Ksawerego i Katarzyny Starzeńskich doczekało się czworga dzieci: Gabrieli, Julii, Kazimierza i Gabriela Adama. W lutym 1829 roku Kazimierz Starzeński przejął administrację dóbr ropczyckich i Góry Ropczyckiej z rąk matki, a po wypłaceniu rodzeństwa stał się wyłącznym właścicielem majątku.

Kolejni właściciele dóbr to rodzina Potockich z Krzeszowic, aczkolwiek proces przejmowania majątku był dość skomplikowany i nie został do końca wyjaśniony. W dniu 28 lipca 1868 roku sporządzono kontrakt pomiędzy Kazimierzem Starzeńskim a Adamem Potockim obejmujący sprzedaż całości dóbr ropczyckich i Góry Ropczyckiej za 330 tys. złotych reńskich [dalej złr], przy czym majątek ziemski wraz z inwentarzem oszacowano na 280 tys. złr, a ruchomości pałacowe na 50 tys. złr. Starzeński zastrzegł sobie jednak przekazanie całości dóbr w terminie późniejszym. W 1870 roku Adam Potocki objął folwarki: Kamionka, Hucisko, Wola oraz Ropczyce z przyległościami. Akta z archiwum podworskiego rodziny Jaworskich i Starzeńskich urywają się na 1870 roku, luki tej nie wyjaśniają

4 Tabasz 2007, s. 207.

5 *Tamże*.

6 Archiwum podworskie rodziny Jaworskich Starzeńskich z Góry Ropczyckiej, Archiwum Państwowe w Rzeszowie, [on-line:] <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/135323> – 12 sierpnia 2023 r.

też w pełni dokumenty z archiwum Zarządu Dóbr Sędziszowskich hr. Potockich i hr. Tarnowskich z Dzikowa w Górze Ropczyckiej.

W sprawie przejęcia dóbr Góra Ropczycka zachowało się tylko jedno źródło – zarządzenie Kancelarii Głównej Dóbr i Interesów hr. Potockich w Krzeszowicach z 28 grudnia 1877 r., która zawiadamiała o przyjęciu do wiadomości inwentarza objęcia Dóbr Góra Ropczycka i w związku z tym wydawała kilka poleceń organizacyjnych⁷.

Treść pisma wskazuje, że formalne objęcie majątku nastąpiło 1 grudnia 1877 roku, wkrótce po śmierci Kazimierza Starzeńskiego, który zmarł 22 listopada w Górze Ropczyckiej. Wydaje się, że Potoccy od momentu zawarcia transakcji mieli decydujący głos w sprawach związanych z gospodarczą stroną majątku, m.in. w 1869 zawarli umowę na dzierżawę propinacji ropczyckiej⁸. W tym samym roku z inicjatywy Adama Potockiego zawieszono spółkę z kapitałem 320 tys. złr, mającą na celu budowę i eksploatację cukrowni.

Jej administratorem został jeden z udziałowców, cukrownik z Królestwa Polskiego, związany już wcześniej z Potockim – F. Heineman. Spółka ta wzięła na 13 lat w dzierżawę folwarki Góra Ropczycka, Borek Wielki i Zagorzycy i założyła na nich plantacje buraków cukrowych. Od aktualnego dzierżawcy dóbr [sędziszowskich] nabyto 16 morgów ziemi i przystąpiono do budowy cukrowni, którą ukończono w 1870 r.⁹

Konieczność nabycia gruntów na terenie Sędziszowa motywowana była bliskością linii kolejowej, zakład zaplanowano bowiem z rozmachem (zob. ryc. 1, 2). W chwili powstania sędziszowska cukrownia była jednym z pięciu tego typu zakładów w Galicji, od 1881 roku stała się zaś monopolistą. Pomimo tego przedsięwzięcie nie zakończyło się sukcesem, powierzchnia gleb nadających się pod uprawę buraków była bowiem zbyt szczupła i trzeba było dowozić je z daleka¹⁰. Do uprawy buraka nie kwapili

7 Archiwum Zarządu Dóbr Sędziszowskich hr. Potockich z Krzeszowic i hr. Tarnowskich z Dzikowa w Górze Ropczyckiej, Archiwum Państwowe w Rzeszowie, [on-line:] <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespól/-/zespól/136514> – 12 sierpnia 2023 r.

8 Niewykluczone, że Potoccy objęli majątek ziemski i folwark, pozostawiając w dożywociu Starzeńskiego pałac z niewielkimi przyległościami; AP Rzeszów, Archiwum Zarządu Dóbr Sędziszowskich hr. Potockich z Krzeszowic i hr. Tarnowskich z Dzikowa w Górze Ropczyckiej, sygn. 384, k. 51.

9 Gąsowski 1983, s. 122–123.

10 Cukrownia w Sędziszowie zapewniała sobie surowiec niezbędny do produkcji również poprzez udzielanie niewielkich pożyczek finansowych okolicznym rolnikom,

się też miejscowi ziemianie. Do ostatecznego upadku przyczynił się pożar, który zniszczył fabrykę¹¹.

Adam Potocki urodził się w 1822 roku w Łańcucie. Był synem Artura Stanisława Potockiego i Zofii z d. Branickiej. W 1847 roku poślubił Katarzynę Branicką. Małżonkowie doczekali się siedmiorga dzieci: Róży, Artura, Zofii, Anieli, Marii, Andrzeja i Anny. Adam Potocki zmarł 15 czerwca 1872 w Krzeszowicach (a więc przed formalnym przejęciem dóbr z rąk Kazimiera Starzeńskiego)¹². Po jego śmierci dziedzicem dóbr ropczyckich i Góry Ropczyckiej został jego najstarszy syn Artur, urodzony 14 czerwca 1850 roku. W 1877 roku poślubił Różę Pelagię z Lubomirskich. Małżeństwo doczekało się dwóch córek: w 1878 urodziła się Róża Maria Deodorta (wyszła za mąż za Macieja Radziwiłła, zmarła w 1931 roku), w roku 1879 przyszła na świat Zofia Maria, przyszła małżonka Zdzisława Tarnowskiego. Artur Potocki zmarł 28 marca 1890 roku w Krzeszowicach, gdzie został pochowany¹³.

Kompleks dóbr sędziszowskich trafił do Potockich z Krzeszowic w wyniku starań Artura Potockiego. Potoccy byli już niegdyś właścicielami tych terenów, jeszcze w 1787 roku jako właściciel dominium sędziszowskiego figurował Józef Potocki. Następnie znalazło się ono w rękach Barbary Moszyńskiej, w 1803 roku jako właściciel występuje już Jan Nepomucen Zboński. W wyniku działań rodzinnych kolejnymi posiadaczami stali się

które można było spłacać w okresie pięcioletnim poprzez zwrot kapitału (powiększonego o procenty w wysokości „ośm od sta”) lub dostawami buraka cukrowego. Wysokość pożyczki oscylowała zazwyczaj pomiędzy 25 a 50 złr i zależała od wielkości areалу zadeklarowanego pod uprawę. Wyznaczona cena skupu wynosiła 50 krajcarów za 50 kg, ten zaś „Zarząd ma, płacić gotówką przy dostawie buraków, jedną część dłużnego kapitału wraz z należnymi procentami, z ceny kupna przypadającej nam za buraki potrącać i w przeciągu lat [skreślono: pięciu] swoją pretensję umorzyć”; AP Przemyśl, Akta c.k. notariusza Stanisława Strzelbickiego w Ropczycach, sygn. 1, k. 41–44, 153–156 (przykładowe kontrakty).

11 Gąsowski 1983, s. 122–123.

12 W czasie powstania krakowskiego 1846 r. Adam Potocki stał na czele Gwardii Narodowej, w Paryżu brał udział w wypadkach tzw. rewolucji czerwcowej, był posłem na sejmy galicyjskie i do Rady Państwa w Wiedniu. Honorowy obywatel Krakowa, a także członek: Towarzystwa Dobroczynności Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu, Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych, Towarzystwa Przyjaciół Oświaty, Zarządu Banku Zbożowego, Towarzystwa Naukowego oraz Towarzystwa Pedagogicznego, współzałożyciel pisma „Czas”.

13 Artur Potocki był szambelanem austriackim, dożywotnim członkiem Austriackiej Izby Panów (mianowany przez cesarza Franciszka Józefa I). Znano go jako działacza gospodarczego – był m.in. prezesem Krakowskiego Towarzystwa Ubezpieczeniowego i Towarzystwa Rolniczego, założycielem Banku Spółdzielczego w Krzeszowicach oraz prezesem Rady Nadzorczej Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych.

Ryc. 1 – fragment mapy topograficznej Galicji (1861–1864), rejon Sędziszowa, z oznaczoną karczmą „Gabryelówka” (tu: „Gabrilówka”), browarem i cukrownią

Ryc. 2 – fragment mapy z 1878 roku (sekcja: Ropczyce i Dębica), rejon Sędziszowa, z oznaczoną karczmą „Gabryelówka” (tu: „Gabrylówka”), browarem i cukrownią

Ksawera ze Zboińskich i Ignacy Stadniccy. W tym czasie dobra sędziszowskie były już poważnie zadłużone, w wyniku czego w 1834 roku zostały sprzedane na publicznej licytacji. „Następnie kilkakrotnie jeszcze zmieniały one właścicieli i dzierżawców, by wreszcie w 1844 r. stać się własnością hr. Adriena de Mailly[ego], para Francji”. W swym galicyjskim majątku

nigdy nie był, a w jego imieniu administrował nim Wincenty Łodzia-Rogaliński, który poddzierżawiał majątek innym osobom¹⁴.

W 1882 roku dobra te od spadkobierców Adriena de Mailly'ego kupił Artur hr. Potocki (de Mailly zmarł w 1878 roku) i „w 19/20 części i objął je w posiadanie. Ponadto część tych dóbr dzierżawiła spółka cukrownicza Heinemana [której głównymi udziałowcami byli Potoccy]. Z obszaru tych dóbr w 1869 r. wyłączono teren cukrowni [zakupiony przez spółkę – zob. wyżej]. Artur Potocki, spadkobierca Adama Potockiego, nabył także tą część”¹⁵ w 1873 (lub – według innego źródła – w 1874 roku), stając się wyłącznym właścicielem tego zakładu¹⁶.

Dzięki przeprowadzonym transakcjom, pod koniec lat osiemdziesiątych XIX wieku Potoccy stali się właścicielami kompleksu majątkowego, pozostającego pod wspólnym zarządem i określanego potocznie mianem dóbr sędziszowskich. W okresie własności Potockich posługiwano się zwyczajowo określeniem: Zarząd Dóbr w Górze Ropczyckiej, po śmierci Artura Potockiego zaś: Zarząd Dóbr Spadkobierców Artura hr. Potockiego w Górze Ropczyckiej. Kancelaria w Górze Ropczyckiej podlegała bezpośrednio Administracji Dóbr hr. Potockich z Krzeszowic z siedzibą w Krzeszowicach.

Wedle zapisów w księdze hipotecznej, w dniu 3 sierpnia 1895 roku, „na podstawie dekretu przyznania spadku CK Sądu krajowego w Krakowie z dnia 17 maja 1895”, a także na podstawie testamentu Artura Potockiego, sporządzonego 23 marca 1889 roku w Wiedniu, jako właścicielki dóbr w Górze Ropczyckiej wpisano małoletnie córki zmarłego Różę i Zofię w dwóch połowach. Kolejny zapis pochodzi z 16 czerwca 1900 roku i oparty jest na akcie działu „z daty Warszawa 31 maja 1900 roku”. Na jego podstawie wyłączną posiadaczką dóbr stała się Zofia z hr. Potockich hr. Tarnowska¹⁷. Tym samym Zofia Potocka została właścicielką rozległych dóbr w powiecie ropczyckim i kolbuszowskim, należących do klucza sędziszowskiego¹⁸. Była też właścicielką dóbr w powiecie tarnobrzeskim (przeniesionych na

14 Gąsowski 1983, s. 96–97.

15 *Tamże*.

16 ANK, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 2725, 2726, 2727, 2728; Archiwum Zarządu Dóbr Sędziszowskich hr. Potockich z Krzeszowic i hr. Tarnowskich z Dzikowa w Górze Ropczyckiej, Archiwum Państwowe w Rzeszowie, [on-line:] <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespole/zespole/136514> – 12 sierpnia 2023 r.

17 ANK, Okręgowy Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 300, k. 11.

18 Zofia Maria Potocka była córką Artura Potockiego i Róży Pelagii z Lubomirskich. Urodziła się w 1879 roku w Krzeszowicach. W 1897 roku poślubiła Zdzisława Tarnowskiego. Małżeństwo miało troje dzieci: Różę (ur. 1898), Jana (ur. 1900) i Zofię (ur. 1901). Zofia Tarnowska zmarła w 1933 roku w Dzikowie.

nią przez małżonka, Zdzisława Tarnowskiego, po 1 stycznia 1919 roku) i kolbuszowskim, należących do klucza dzikowskiego i mokrzeszowskiego. W 1922 roku była właścicielką 6 027 hektarów (w tym 5 446 lasów i 581 użytków rolnych). Do Zdzisława Tarnowskiego należało wówczas 12 619 hektarów (w tym 8 191 lasów i 4 428 użytków rolnych), gorzelnia i browar w Dzikowie (druga gorzelnia w Wielowśi była nieczynna), torfiarnia i tartak¹⁹. Majątek małżonków pozostawał pod wspólną administracją dóbr dzikowskich²⁰, kancelaria zaś w Górze Ropczyckiej posługiwała się określeniami: Zarząd Dóbr hr. Tarnowskich, Zarząd Dóbr hr. Zdzisławów Tarnowskich, Zarząd Dóbr Sędziszowskich.

W 1933 roku zmarła Zofia, zaś cztery lata później Zdzisław Tarnowski. Oboje zostali pochowani w rodzinnej krypcie w podziemiach klasztoru oo. Dominikanów w Tarnobrzegu²¹. Dobra sędziszowskie przypadły Andrzejowi Tarnowskiemu z linii rudnickiej i jego żonie Zofii, w rękach których pozostały do wybuchu II wojny światowej. W 1939 roku małżonkowie wyjechali przez Bałkany i Egipt do Anglii, a majątek trafił pod zarząd niemiecki. Po wojnie został on znacjonalizowany, w części rozparcelowany, z części utworzono PGR. Zespół dworsko-parkowy w Górze Ropczyckiej wpisano do rejestru zabytków, jednak zabudowania, jak i park, znajdują się w fatalnym stanie i wymagają podjęcia pilnych prac konserwatorskich.

19 Zdzisław Tarnowski urodził się w 1862 roku. Był właścicielem dóbr Dzików, Wielowieś, Mokrzeszów i Chmielów, senatorem Rzeczypospolitej Polskiej, prezesem Stronnictwa Narodowego, tajnym radcą austriackim, dziedzicznym członkiem austriackiej Izby Panów, prezesem Krakowskiego Towarzystwa Rolniczego. Komandor Orderu Polonia Restituta. Zmarł w 1937 roku w Dzikowie.

20 ANK, Okręgowy Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 300, k. 20.

21 Jastrzębska 2023, s. 297–302.